

FÖLDRAJZINÉV-GYŰJTŐK TANÁCSKOZÁSA *

A földrajzinév-tanácskozás elé

A földrajzi nevek gyűjtésének országos méretű vállalkozása jelentős állomásához érkezett: Zala, Somogy, Tolna, Vas megye földrajzi neveinek közzététele, Fejér, Bács-Kiskun, Komárom megye földrajzi névanyagának összegyűjtése után most befejeződtek Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén is a gyűjtés munkálatai. Így az ország megyéinek 21%-ában már közzétették a földrajzinév-anyagot, 42%-ában pedig befejezték gyűjtését. Minthogy azonban a még hátralevő 11 megyében is megindult és előrehaladt a földrajzi nevek gyűjtése, úgy becsülhetjük, hogy e hatalmas tudományos vállalkozás a gyűjtőmunkában már jelentősen túljutott a féldőn.

E nagy jelentőségű és rendkívüli méretű tudományos vállalkozás, amelynek szervezését az MTA Nyelvtudományi Intézete éppen húsz éve indította el, sohasem juthatott volna el ideig, ha nem válik társadalmi mozgalommá – olyan társadalmi mozgatóerővé, amely országos és megyei intézmények, hivatalok és szervezetek, intézetek, tudományos kutatók és önkéntes gyűjtők együttműködését hívta létre és biztosította áldozatos munkájukat a kitűzött cél megvalósításában. Különösen érvényes ez Borsod-Abaúj-Zemplén megyére, ahol korábbi előzmények után az egységes szempontú és módszerű gyűjtés előrelátó szervezés alapján 1977-ben indult meg, s a közben jelentkező nehézségek ellenére is sikerült 1982 őszére befejezni azt. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok osztálya nevében elismerésemet és hálás köszönetemet fejezem ki mindazoknak az intézményeknek és személyeknek, akik fáradságot nem ismerő munkájukkal és áldozatkészségükkel lehetővé tették a megye földrajzi neveinek összegyűjtését: így elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén megye Tanácsának és művelődésügyi osztályának azért a közigazgatási és anyagi támogatásért, amellyel a gyűjtés megszervezését, megindítását és folytatását 1980-ig lehetővé tette – Bujdos János és Brandstätter György akkori elnökhelyettes és osztályvezető, továbbá Laczkó József megyei tanácsos érdemeit szeretném kiemelni –, a Hazafias Népfront megyei bizottságának, amely elnökségi szinten is foglalkozott a földrajzi nevek gyűjtésével, s aktívahálózatával is segítette azt. Köszönetet mondok Végh Józsefnek és Ördög Ferencnek a gyűjtés tudományos előkészítéséért és a gyűjtéshez nyújtott tudományos segítségért, Kováts Dánielnek, a gyűjtési munkálatok megyei irányítójának, Nagy Gézának, Dobosy Lászlónak, Pap Jánosnak, Jónás Ferencnek, Szabó Sándornak, Pataki Sándornak, Máдай Gyulának, Tóth Péternek, Slezsák Imrének és B. Tóth Illésnek, a járási szervezési felelősöknek, Balassa Ivánnak az előkészítésben nyújtott tudományos segítségért, Szabadfalvi Józsefnek sokoldalú értékes támogatásáért, Viga Gyulának a vállalkozás patronálásáért, Mizser Lajosnak, Kováts Dánielnek (ismételten) és Tóth Péternek (szintén ismételten) a gyűjtés ellenőrzéséért. Végül tisztelettel, nagyrabecsúlással köszöntöm a megye pedagógusait és a többi önkéntes munkatársat e nagy fontosságú névanyag, egyben értékes nyelvi és helytörténeti forrásanyag összegyűjtéséért.

*Az 1982. októberében, a miskolci Herman Ottó Múzeumban rendezett tanácskozás anyaga.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye földrajzi neveinek összegyűjtése értékesen gazdagítja hazánk helyneveire és nyelvünk térjelölő rendszerére vonatkozó ismereteinket. A földrajzinév-anyag összegyűjtésének és közzétételének gyakorlati jelentősége az államszervezet, a közigazgatás, a térképészet, a hivatalos helynévadás és a közösségi élet minden tér- vagy helymegjelölést igénylő intézménye és mozzanata számára nyilvánvaló. Szinte határtalan távlatot nyit a többszázézes nagyságrendű földrajzinév-anyag egész sor tudományág, mint a nyelvészet, szóföldrajz és nyelvjárástörténet a történettudomány, település- és művelődéstörténet, néprajz, régészet, történeti földrajz és agrártörténet számára is. De van a földrajzi neveknek még egy fontos funkciója, amely aránylag kevésbé részesült eddig figyelemben. Ez az a jelentős szerep, amelyet a közösségi vagy általában a társadalmi tudatban játszanak.

A helynevek, s általában a tulajdonnevek sok tekintetben problematikus elemei a szókészletnek. Ennek részben az az oka, hogy meghatározásukban és elemzésükben sokszor különböző nyelvelméletek szempontjai keverednek. Más eredményre jutunk, ha a tulajdonnevek strukturális viselkedését vizsgáljuk, másra, ha nyelvrologikai szempontból kíséreljük meghatározni jelentésüket, s ismét másra, ha a nyelv pszichomechanikai szemléletéből indulunk ki. Az utóbbi megközelítésben kétségtelen, hogy a földrajzi nevek olyan szókészleti elemek, amelyeknek képzetvonzási képessége rendkívül nagy, s ez érvényesül mind synchron, mind diachron vonatkozásban. Ennek oka részben bizonyára az, hogy az emberi közösségek életének eseményei, de a természet jelenségei is térben játszódhatnak le, s így mindig valamilyen helymegjelöléshez kapcsolódnak. Így a földrajzi nevek az őket használó közösségek tudatában történeti és természeti képzetekkel fonódnak össze, sokszor olyan mértékben, hogy az eredeti térkeret olykor csaknem teljesen el is tűnik mögöttük. Ez a jelenség vagy sajátosság a földrajzi neveket a társadalmi tudat fontos, nélkülözhetetlen elemeivé teszi: nincs történeti tudat, s szocialista hazafiságtudat sem létezhet földrajzi nevek nélkül.

A földrajzi nevek így hordozóivá válhatnak a történeti tudatnak. Vegyük a következő földrajzi nevek sorát, amely talán még a mai történelemtanítás mellett is közismert: Verecke, Pusztaszer, Muhi-pusztá, Nándorfehérvár, Mohács, Eger, Szigetvár, Pákozd, Szolnok, Világos, Arad. E földrajzi nevek önmagukban, szintaktikai összefüggés nélkül is, meghatározott történeti tudatot tükröznek, mint ezt irodalmi idézetekkel igazolhatjuk:

Verecke híres útján jöttem én,
Fülembe még ősmagyar dal rivall   írta egyrészt és

Mégis csak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozsa százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.   írta másrészt Ady.

Történelmünk tragédiái vagy sikerei mindig azonosulhatnak helyszínük földrajzi neveivel. Mohács „hősvértől pirosult gyásztér” és „nemzeti nagy létünk nagy temetője” irodalmi és történeti tudatunkban és amikor Ady azt mondja: „Nekünk Mohács kell”, akkor nyilvánvalóan a történeti eseményt idézi, nem pedig a városra gondol. Az esemény történeti és a helyszín aktuális élménye olvad egybe Vörösmarty „Szigetvár”-ában:

Láttam veszélyes tájadat, oh Sziget!
Előttem állott roskadozó falad,
Előttem a múlt kor csatái
S gyászba borult ege Hunniának.

Itt késve, mérgét nyelte az agg török,
Itt táboroztak népei dölyfösen,
Ott fenn erős, de számra kised
S győzve fogyó hadaink tanyáztak.

De a földrajzi nevek nemcsak a történeti tudatnak lehetnek hordozói, hanem magukba foglalhatják jelen tájélményünket, szülőföldünkről tudatunkban élő képzeletünket is: a falunak, ahol születünk, a táj jellemző formáinak, a vízfolyásoknak, a történeti emlékeknek a képzeletét, ahogy Ady „Séta a bölcső-helyem körül” c. verse minden tudományos fejtegetésnél világosabban megmutatja:

Ez itt a Bence, látod-e?
Szelíd, széles domb s méla lanka,
Tán klastrom állt itt egykoron,
Bence-nap éjén kód-torony
Fehérlik s kong süllyedt harangja.

Ez itt az Ér, a mi folyónk,
Ős dicsőségű Kraszna-árok.
Most száraz, szomorú, repedt ...

Ez itt a Kótó, volt falu,
Elsüllyedt vagy turk horda dúlta,
Csupa legendák és jelek ...

Ez itt falu, az én falum,
Innen jöttem és ide térek.
Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.

A Bence-domb, a Pocsolyás-ér, Kótó, a volt falu, egy másik versében az Avar-domb, amely „őszi, csendes éjeken” zengi „Vad népe Bajánnak Neked kincseket hagyott” és Mindszent, a falu, amelynek neve jelentéstani interferenciájával a költőt szellemes játékra csábítja – szerény kis földrajzi névgyűjtemény, ám benne egész a szülőföldtudat, amelynek életteljessége taszít, de vonz is egyszerre. A földrajzi nevek – Borsod-Abaúj-Zemplén megye földrajzi neveinek gazdag gyűjteményei, amelyek összeállítóit most tisztelettel köszöntöm – nem pusztá hangsorok, hanem a múlt és jelen közösségi élet teljességének az őrzői, olyan szocialista hazafiságtudat hordozói, amely ha elhagyjuk is szülőföldünket, mindig visszatérésre ösztönöz bennünket, hogy Adyval mondhassuk:

Ez itt falu, az én falum,
Innen jöttem és ide térek.

Harmatta János